

Mi lesz a grunddal?

1

Megvallom, két elemi problémát okoz nekem Petőcz György és Rádai Eszter „Csak a narancs volt” című interjúkötetének ismertetése. Egyik sem a könyv színvonalát vagy érdekességét érinti – Petőcz igen jól megcsinált és izgalmas beszélgetéseket montírozott kordokumentummá, és az előszóíró Bozóki András is mindent megtesz azért, hogy politológiai háttérrel adjon a füllel hallhatóan szóbeli megnyilatkozásoknak. Maga a téma nehezíti, hogy egyfelől arányainak megfelelően fogjam fel, másfelől pedig ugyanazt az olvasónál is elérjem.

60

Gondomat tetézi, hogy mint kortanú sokakat ismerek a szereplők közül, némelyiket elég jól és régóta. Azután itt van ez a szörnyű április hetedike, ami miatt egy olyan látszólag semleges állításnak is kampányíze van, miszerint „Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...” Mi az, hogy még? – csattanhat fel bármelyik fél. – És kinek nyílnak? – hangozhat a másik kérdés.

Vegyük úgy, hogy ezt a bekezdést le se írtam.

1

Képzeld el a következőket: a 19. század végén már van penicillin, Nemecek meggyógyul, a Pál utcaiak és a vörösingesek rájönnek, hogy a grundot – hősi harcaik színhelyét – be akarják építeni. Boka és Ács Feri vezetésével – Molnár Ferenc protekciója lehet a dolog mögött – felkeresik a székesfőváros polgármesterét, Bárczy Istvánt, aki „jó értelemben vett” liberális ember. Egy kerekasztal-tanácskozáson (amelyen a lábadozó Nemecek is részt vesz) úgy döntenek, hogy a grund egyelőre a két fél tulajdonában marad, a kapitalizmus van olyan dinamikus, hogy azt a pár évet, amíg ezek a gyerekek felnőnek, kibírja. Ha

meg nem bírja ki, akkor Marxnak volt igaza.

A Pál utcaiak és a vörösingesek egymás karjába omlanak, harcaik ezentúl egyre játékosabb alakot öltenek, a gitt-egylet virágkorát éli és egész Európa tudja, hogy van egy ország, amelyben egyedül létezik elvileg beépítetlen telek. Természetesen mindenki oda vágyik, a turizmus soha nem látott mértékben fellendül, és a dologból a Városliget is profitál.

Ahogy azonban a fiúk nőnek, mind többet vitáznak arról, kinek az érdeme volt a grund visszahódítása. Különben is, kicsit unják az egyre szertartásszerűbb csatákat, annál is inkább, mert időközben annyian csatlakoznak hozzájuk, hogy már senki se tudja, ki melyik oldalon állt, és mit csinált vagy követett el a hőskorszakban.

Az egyik frakció ekkor titokban tárgyalásba bocsátkozik egy építési vállalkozóval, és születik egy akkori fogalmak szerint gyönyörű, még mindig ifjúsági stílusú (Jugendstil) palota, amelynek bejáratán büszke felirat hirdeti: „A Vörösinges Pálutcaiak Székháza.” Egy kisebb táblán pedig ez olvasható: „Nem vagyunk már gyerekek!” A két felirat valamenynyí szava, a szavak sorrendje és betűtípusa mögött megszűnt barátságok, gyűlölködések, perpatvarok, vigasztalhatatlan bánatok rejlenek.

2

Az Irodalom Kft. kötetében Fodor Gábor, Hegedűs István, Molnár Péter, Szelényi Zsuzsanna és Ungár Klára beszéli el, hogyan veszítették el egyik csatát a másik után, majd magát a harcot 1989 és 1993 között a Fiatal Demokraták Szövetsége Orbán Viktor és Kövér László neve által fémjelzett szárnyával szemben. E drámai küzdelemben előbb a párt viszonylag de-

centralizált belső szerkezete tolódott el egy kamarillaszerűen vezetett, hierarchikusan tagolt modell irányába, majd merőben megváltozott eredeti célkitűzése és világnézeti profilja is – ez utóbbi a liberális, kozmopolita, sokfelé nyitott szemlélettől, a két háború közötti bethleni konszolidációt imitáló szigorúan kereszténynemzeti gyűjtőpárt irányába. A névváltoztatás – Fidesz-Magyar Polgári Párt – már csak visszaigazolta a folyamatot, feltevé persze, hogy a mintául választott érat elfogadjuk polgárinak.

A évszázakról és a belső konfliktusok szakításig menő kielezéséről az öt nyilatkozó hitelesnek látszó képet fest még akkor is, ha az ellenfél legföljebb idézett mondatokban szólal meg, és nem valószínű, hogy az a társaság, amely 1988 tavaszán a Ma Cherie presszóban bejelentette megalakulását, valaha is képes lesz közösen felidézni a történeteket. Itt feltehetően örökre megszakadt egy diskurzus, és bár elképzelhető, hogy az érintettek valamilyen kiszámíthatatlan konstelláció folytán kénytelenek lesznek szóba állni egymással, az a szóváltás legföljebb tudattalanul utal vissza a legendás fél évtizedre.

Ugyanakkor nem lebecsülendő az a nosztalgia és kettősség, amellyel az emlékezők egymást, sőt az őket árulónak, SZDSZ-ügynöknek, ellenségnek kikiáltó vetélytársakat is gáborozzák, péterezik, hegéznek, rokizzák, viktorozzák, lacizzák. Kizártnak tartom, hogy Merkel asszony riválisát, Edmund Stoibert, aki a legalantasabb intrikáktól sem riadt vissza, hogy elüsse őt az elemi jog szerint neki járó kancellárjelölti szereptől, nyilvánosan „Ödönkeként” becézze, vagy hogy Schröder kancellár az ARD-ben „Rudika” néven aposztrofálta volna esendő hadügyminiszterét, Rudolph Scharpingot. Régi rossz beidegződés ez: a magyar közéletből hiányzik a távolságtartás.

No már most marad a kérdés: miért szenvedett vereséget Fodor Gábor és csapata Orbán Viktorral és leginkább Kövér Lászlóval szemben. Rosszulesik kimondani, de muszáj: az utóbbiak hatalomtechnikailag tehetségesebbek voltak, vál-

takozó tanácsadók pedig – részben az egykori demokratikus ellenzék sértett frontemberei – elég gyorsan megtanították őket arra, hogy a politika és a morál nem okvetlenül szíami ikrek, vagy ha azok, akkor mihamarabb szétválasztandók.

A kudarcban más tényezők is közrejátszottak: a megkérdozettek – Fodor Gáborral az élen – sohasem léptek fel önálló platformmal, s így lehetővé tették az Orbán-szárnynak, hogy önmagát a pártként definiálja. A belső súrlódások és pozícióharcok, amelyek más pártok esetében 1988 óta a médiák napi csemegejét alkották, a Fidesznél úgyszólván csak a játszma eldőlte után kerültek napvilágra. Ehhez képest mellékes, hogy melyik vidéki autóúton, folyosói beszélgetésben, telefonrögzítőn hagyott üzenetben vagy vezetőségi ülésen ki milyen taktikai hibát követett el. E tekintetben valósággal kísérteties a végjáték, a debreceni kongresszus, amelynek legfontosabb eseménye a párt első elnökének megválasztása volt. Ekkorra a párton belüli ellentétek többé-kevésbé nyilvánossá váltak, kipattant a „székházügy”, amelynek pikantériája abban rejlett, hogy a Fidesz egyes vezetői az önmagukban legitim üzleti tárgyalások örvén titkos kapcsolatot ápoltak a parlamentben általuk ócsárolt MDF-fel.

A debreceni drámát Hegedűs István ekként írja le: „A hivatalos jelölt Orbán Viktor mellett a kongresszuson jelölték Fodor Gábort is. Kósa Lajos levezető elnök feltette nekik a kérdést, vállalják-e a jelöltséget. Fodor Gábor éppen hívei körében ácsorgott a teremben. Kiment a pódiumra és azt válaszolta: »Igen.« Elképesztő tapsvihár tört ki. Orbán arca felfehérré vált – nem messze ült tőlem, jól láttam. (...) Ekkor Fodor Gábor újra beleszólt a mikrofonba, és körülbelül ezt mondta: »Ja, az elnöki posztért? Nagyon kedvesek vagytok, de köszönöm, nem.« Döbbenetes pillanat volt. Senki sem tudta, mi lett volna az eredmény, ha tényleg vállalja.»

Mint olvasó én sem hiszek a fülemnek, és bár nem vagyok machiavellista, de

ennyi svejkséget egy országos hírű, föltöttebb népszerű, kiemelkedően művelt és intelligens politikustól enyhén szólva sokallok. Hegedűs szerint Fodor röpké szellemi rövidzárlattal mentegetőzött, míg (a forrás itt is Hegedűs) Kővér „szentül meg volt győződve arról, Fodor Gábor tudatosan ravaszkodott... hogy megalázza Orbánt a tapsorkánnal”. Kérdem én: minek kellett neki Orbánt megaláznia, ha éppenséggel le is győzhette volna? Illetve, dehogy is kérdelem: az a gyanúm, hogy akkor már – platform és ellenprogram híján – nem győzhette volna le. Amivel nem azt akarom mondani, hogy a dolognak így kellett történnie, s így is van rendjén, üdvözet a győzőnek. Ellenkezőleg: visszanezvést úgy gondolom, hogy még egy különplatformos Fodor-szárnnyal dúsított Fidesz is jobb szolgálatot tett volna a magyar demokráciának, mint ez a kínos szecesszió. Azt hiszem azonban, a szakadás körül többről és másról volt szó.

3

- 62 Az egyik dolog, amiről szó lehet, hogy az összeroskadó – tehát kerekasztal ide, négyigenes népszavazás oda, nem megdöntött – rendszer romjain az akkor mintegy hatvan-hetven párt között egyszerre két jelentős, liberális erőközpont jelentkezett, amelyet (látszólag) csak korkülönbség és az abból következő eltérő szocializáció és kulturális háttér választott el egymástól. Nézetem szerint a magyar társadalom aktív liberális potenciáljához képest ez luxus volt. Minden egyéb (kommunista, reformkommunista, szociáldemokrata, kiszgazda, keresztény, nemzeti, szélsőjobbaldali) áramlatnak többértelmű lehetett az üzenete, s ezzel szélesebb a felvevőpiaca. A szabadságot és a demokráciát 1988–1990-ben mindenkik akarta, már-már a bal- és jobbaldali szélsőségesek is, ha másért nem, hogy nyíltan elmondhassák, mennyire utálják.

Ugyanakkor a kétpárti liberalizmus gyakorlati programja a szociális és nemzeti kérdésben nem lehetett egyértelmű. Az SZDSZ volt marxistái rossz lelkiismerettel vállalták a kemény piacgazdasá-

got, a Fidesz fiataljai pedig erotikátlanak érezték az MDF historizáló és abortuszellenes pátoszt. Nem véletlen, hogy az első kultúrbotrányok (az Új Hölgyfűtár Szent Koronát perszifláló címlapja vagy **Eörsi István** pápalátogatási gúnyverse) a szex körül robbantak ki.

Az inkrimináltakat több-kevesebb háttározottsággal mindkét liberális párt védelmébe vette. Más azonban kiállni a sajtószabadság mellett, és megint más a liberalizmust „magyar viszonyokra alkalmazni”, különösen ha ennek a törekvésnek dupla kerete van. Két párt akkor sem egy, ha világnézetiileg azonos elveket hirdet, sőt – gondoljunk csak a kommunista mozgalom töréseire – olykor egy párt is lehet kettő vagy több. A két látszólag egymást fedő liberális alakulat rivalizálása 1988-ban megkezdődött.

Bizonyosan lehetett volna a báty tapintatosabb az öcs iránt, és az a magyarázat is igaz lehet, hogy Orbán Viktor nyomasztónak érezte Kis János szellemi fölényét, de a versenyhelyzet és benne az értelmiségi középmezőben, a média világában viszonylag otthonosan mozgó szabad demokraták előnye eleve adott volt. Amikor pedig a Mikroszkóp Színpad helyett már a szabad sajtóban, majd a szavazatszámláló bizottságokban lehetett lemérni az ország hangulatát, a különbözőség életkérdéssé vált. És amikor az SZDSZ a váratlanul megerősödött MSZP felé fordult, akkor az Orbán vezette – morális terhektől és belső kritikusoktól mentes – Fidesz szinte fizikai természetességgel a másik irányba lendült ki.

4

A könyv hatalmas névapparátust mozgat, és az egyes interjúkat időszakok szerint bontja. Ez bonyolítja ugyan, de nem töri meg az eseménytörténeti logikát. Hasznos lett volna azonban egy eligazító időrendi melléklet, és még inkább sérelmezem a tárgymutató hiányát. Ez ugyanis például megkönnyítené, hogy utánanézzek: hányszor és milyen kontextusban fordul elő a műben a „szocializmus” címszó. Így csak menetközbeni észrevételeimre hagyatkozhatom: olvasom

például, hogy az eredeti Fidesz-nyilatkozat megfogalmazói vitatkoztak azon, bevegyék-e a dokumentumba az akkor még független ifjúsági szervezetként deklarált, korabeli szóhasználat szerint „szerveződés” jelzői közé a „szocialista” szót. Fodort idézem: „Kövér és Diczházi Bertalan ezt javasolták, míg Viktor és mások ellene érveltek. Én is az utóbbi álláspontot osztottam. A szavazásnál a többség a megalakulás mellett döntött, ráadásul a »szocialista« jelző nélkül. A másik álláspont hívei számára tartottunk egy kis szünetet, hogy aki akar, menjen el.” De hogy melyek voltak a „szocializmus” mellett és ellen hangoztatott érvek, egyetlen szereplőtől sem tudjuk meg.

Később több helyütt is beleütköztem abba a kajánnak szánt utalásba, miszerint Kövér László – szinte egyedül az ifjú alapító atyák közül – markánsan és gyanúm szerint őszintén szocialistának vallotta magát, ám a jelek szerint mégsem távozott az említett tanácskozásról. „Na és?” – vethetné közbe Horn Gyula. Én viszont kíváncsi vagyok, mit érthetett az 1988-as Kövér szocializmuson, és mit értett a többség annak elvetésén. Furcsállom, hogy a szocializmus (hangsúlyozom tehát: nem a párt vezető szerepe, a KISZ-hez való viszony vagy a marxizmus-leninizmus) egyszerűen hiányzott a vitatémák közül. Akkor is hiányzott már, vagy csak utólag retusálódott le a képről?

E hiányérzetnek – megvallom – nálam szubjektív okai vannak. Nekem sokféle konfliktusom volt az utóbb átkosnak nevezett rendszerrel. Eleinte a meglévőnél is rosszabbat utopizáltam, amiért jogállami szempontból elítélendő módon, de megérdemelten lakoltam is. Később, azt hiszem, valamelyest több igazságtartalommal bíráltam a szocializmus múltját és jelenét. Két dolgot azonban sohasem felejtettem el: a farkasgyepűi tudószanatóriumot, ahol mint szegény gyereket addig nem ismert gondossággal feltápláltak és meggyógyítottak, valamint az ingyenes oktatás és egyetemi továbbtanulás lehetőségét. Mindezen áldások a háború előtt, tehát az ilyen vagy olyan szo-

cializmus nélkül per definitionem elképzelhetetlenek lettek volna számomra.

Erre persze bárki mondhatná, hogy hivatkozási alapom érvénytelen volna, ha teszem fel dán állampolgárként látom meg a napvilágot – lehetőleg Rosenkrantz és Guilderstern halála, valamint a német megszállás után. Egyfelől azonban történészként nem vonz a feltételes mód, másfelől pedig a szocializmus mint történelmi gondolat olyan hozzám közel vagy tőlem távoleső személyeket is foglalkoztatott, mint Szabó Ervin, József Attila, Bibó István, Németh László, Veres Péter vagy Illyés Gyula, hogy a külföldieket ne is soroljam.

A „Csak a narancs volt” önéletrajzi vallomásaiból kiderül, hogy nevezettek – az ötvenhat utáni terrorban családirag érintett Hegedűs Istvánon kívül – viszonylag sima pályát futottak be, mielőtt szembekerültek volna a rendszerrel. A szakkollégiumok szociálisan és kulturálisan kiemelték őket az átlagos diákhelyzetből, Stumpf István védőszárnyai alatt pedig (aki fölé viszont apósa, Horváth belügyminiszter tartott „atomernyőt”) elég messzire mehettek az ellenzékiességben. Mi több: rájuk már eleve nem vonatkoztak a hatvanas-hetvenes évek ideológiai alapú diszkriminatív intézkedései.

Csak két példát említek. Fodor Gábor elmondja: „Erősen keresztény meggyőződésű, katolikus család voltunk, én is jártam hittanra, elsőáldoztam is. Mindennek ellenére szüleim azt mondták, hogy csak addig járjak vallásoktatásra, amíg kedvem van.” Molnár Péter: „Apám... a kőbányai Szent László-templom karnagya volt.” Képzeljük ezeket a mondatokat egy 1971-es egyetemi felvételi kérvényen. Nonszensz. Vagyis a „puha diktatúra” első fiatal nemzedékével van dolgunk, és ez nyilvánvalóan igaz a kötetben meg nem szólaló mai Fidesz-vezetők zömére is.

Eszem ágában sincs szemükre vetni, hogy jobb volt a starthelyzetük – egyszerűen „a kései születés kegyelméről” volt szó, hogy Helmut Kohl szavait idézem. Szembekerülésük jogosságát sincs

okom vitatni. Egyfelől azonban különösnek tartom, hogy ez a szempont – már-mint a szocializmus mint koreszme, akár fábiánus vagy harmadikutas szelídségében is – teljességgel kimaradt a mérlegelésükből. Ugyanakkor az a gyanúm, hogy ha vereségük mélyebb értelmét fűrkésznek, előbb-utóbb beleütköznének a „múlt nélküli”, az eredetileg „tisztá” Fidesz mítoszába. Ezzel korántsem személyes becsületüket akarom sérteni, annál kevésbé, minthogy az adott konfliktusban velük rokonszenveztem, csak annyit mondanék: lehettek naivak, de tudva – nem tudva ők is a keserves magyar múltban gyökereztek. Születhet valaki Budapesten vagy vidéken 1946-ban, 1972-ben vagy akár 1980-ban – ha akár érintőlegesen részt vesz is az ország sorsának alakításában, nem kerülheti meg a múltat.

5

Miért hangsúlyozom mindezt? Azért, mert ami azóta történt, annak látszólag semmi köze a Fidesz első öt évéhez, annál több a magyar történelemhez. 1993-ban nyilván Orbán és Kövér sem gondolt arra, hogy lesznek itt még magukat apokaliptikusnak képzelő lovasok, totalizátorban utazó magyar (perna)haiderek, a Kálvin téri aluljáróban náci könyvek, a tévében lámpavashívók, a főhivatású másságellenesek, krokodilkönnyes újratemetők, auschwitzi vonatról dalolászó Fradi-drukkerek, hazaáruló honatyák, a Magyarországról – értsd: a kormány-

ról – nem megfelelően nyilatkozókat megbélyegző B-listák, önkontroll nélküli kontrolcsoportok és mindaz, ami miatt én ama nevezetes április hetedikének legkedvezőbb kimenetelét is kevésnek tartom. A remélhetőleg kormányra kerülő baloldalnak nemcsak választási ígéreteit kell teljesítenie, hanem vissza kell vezetnie az országot az 1989-es demokratikus kezdetekhez.

6

Látszólag messze élek én ettől a fájdalom elő- és utótörténettől. Nem függök a magyar vagy más állam jóindulatától, de ki vagyok szolgáltatva a történelemnek, amelybe beleszülettem, és amelynek néhány évig még részese leszek.

Gyerekkoromban számtalanszor elolvastam a Pál utcai fiúkat, és roppant elégedetlen voltam a telket őrző Janó közlésével, miszerint a csatahely megszűnt, a harc (neomagyar szóval) okafogyottá vált, ide házakat fognak építeni. Benem a deliráló Nemecek végszava maradt meg legerősebben, miszerint odakint a – talán csak lázasan képzelt – szél „a grund felől fúj, az édes grund felől fúj...”

Igen, most már a grund a tét.

Petőcz György: Csak a narancs volt. A Fidesz (egy) története. A bevezető tanulmányt **Bozóki András** írta. A lábjegyzeteket és a névmutatót készítette **Ripp Erzsébet**. Budapest, 2001, Irodalom Kft. 422 oldal, 2400 forint.